

DÖRT YIL ARAYLA İLKÖĞRETİM BEŞİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİNİN SINIF ÖĞRETMENLERİNİN DEMOKRATİK DAVRANIŞLAR SERGİLEME SIKLIĞINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Mehmet Kaan DEMİR*

Öz

Öğrencilerin içsel motivasyonlarıyla öğretmen davranışları arasında açık bir ilişki olduğu bilinmektedir. Demokratik davranış sergileyen öğretmenler öğrencilerden daha yüksek sıklıkta dönüt alabilmekte ve öğrencilerin içsel motivasyonunu geliştirmeyi destekleyen bir ortam oluşturabilmektedirler. Öğretmenler demokratik davranışlar sergiledikçe öğrenciler yüksek düzeyde içsel motivasyona sahip olmaktadır. Bu araştırmada ilköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin sınıf öğretmenlerinin demokratik davranışlar sergileme sıklığına ilişkin görüşleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu doğrultuda araştırmacı tarafından geliştirilen Sınıf Öğretmeni Demokratik Davranış Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırma Ankara il merkezinde 20 ilköğretim okulunda 2002 ve 2006 yıllarında gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın örneklemi 20 ilköğretim okulundan oranlı küme örnekleme yapılarak tespit edilmiştir. Araştırmaya 2002 yılında 1011 öğrenci, 2006 yılında da 682 öğrenci dâhil edilmiştir. Araştırma sonucunda katılımcı sınıf ortamı oluşturma, demokratik iletişim ortamı oluşturma ve eşitlikçi davranış sergileme boyutlarında 2002 yılı ilköğretim beşinci sınıf öğrencileri, öğretmenlerini 2006 yılı öğrencilerinden anlamlı düzeyde daha olumlu değerlendirenken; öğrenci haklarına saygılı olma boyutunda ise 2006 yılı ilköğretim beşinci sınıf öğrencileri, öğretmenlerini 2002 yılı öğrencilerinden anlamlı düzeyde daha olumlu değerlendirmişlerdir.

Anahtar Sözcükler: Sınıf öğretmeni, demokrasi, demokratik davranış, öğrenci görüşü

Abstract

The results of the investigations indicated a clear relationship between pupils' intrinsic motivation and teacher behaviour. The teachers, who demonstrate a democratic behaviour, providing high frequencies of encouraging feedback, create an environment that facilitates the development of intrinsic motivation. Pupils demonstrated higher levels of intrinsic motivation when the teacher demonstrated democratic behaviours. In this research, primary school fifth class students' opinions concerning the frequency of their teacher's displaying democratic behaviours have been examined comparatively. In this point, "The Inventory of Classroom Teacher' Democratic Behaviour" which is created by the researcher, has been applied. The sample of the research which is brought out by using proportional group sampling is consisted of 20 primary schools. 1011 students in 2002 and 682 students in 2006 have been included to the research. As a result of this research, while 2002 year primary school fifth class students have evaluated their teachers more positively than the 2006 year students, in the extent of forming a participant class environment, creating democratic communication atmosphere and showing equal behaviours to all students, 2006 year primary school fifth class students have evaluated their teacher more positively than 2002 year students in the extend of being respectful to the student rights.

Keywords: Classroom teacher, democracy, democratic behaviour, student opinion

Geçmiş ilk çağlara dayanan ve tam olmasa da kurulması ancak XIX. yüzyıla kadar uzanan demokrasinin, Antik Yunan'dan günümüze kadar değişik tanımları yapılmıştır. Demokrasi kelimesi Yunanca "Demoskratos" tan türetilmiştir. "Demos" halk, "kratos" ise iktidar, hükümet, otorite anlamına gelmektedir. Yani demokrasi, en kısa olarak "halkın iktidarı" olarak tanımlanabilir (Başgil, 1961: 25). Etimolojik olarak Eski Yunanca'dan gelen demokrasi sözcüğünün Türkçesi için de şu yorum yapılmıştır: "Demokrasinin Türkçesi de "el erki" dir. Anıtkabir' de Atatürk' ün bir sözü yazılıdır. "Halk için yönetimi halkın eline vermektir" der." (İnan, 1989: 220).

Demokrasi, toplumdan topluma, kültürden kültüre farklı çerçevelerde tanımlanabilmekte ve sonuçta da demokrasiyle ilgili çok çeşitli sayılabilecek tanımlar ve yorumlar ortaya çıkabilmektedir. Belki de demokrasinin her zaman ve her yerde geçerli olan, tam ve değişmeyen bir tanımını yapmak olanaksızdır. Aron'a (1978: 376) göre demokrasi, bütün hakları ve güçleri halkın kullandığı yönetim sistemi olan ve her yurttaşın oy verme yoluyla halkın çıkarlarına hizmet edecek bir hükümet kurma hakkına sahip olduğu, herkesin medeni, siyasi ve ekonomik hürriyetinin güvenlik altında bulunduğu rejimdir. Başgil' e (1961: 52) göre demokrasi, eşitliği esas alır; şahıs, zümre, sınıf, ırk ve mezhep ayrımını, her çeşit imtiyaz, tahakküm ve istisnayı kaldırmak suretiyle cemiyette yüksek bir adaleti gerçekleştirmeyi hedef edinir. Lewis' e (1965: 64) göre, demokrasinin birinci anlamı, bir karardan etkilenenlerin, o kararın oluşmasında doğrudan doğruya ya da seçilmiş temsilcileri aracılığıyla katkıda bulunmasıdır. İkinci anlamı ise, çoğunluğun iradesinin üstünlüğüdür. Dewey' e göre demokrasi maddi, ekonomik, psikolojik ya da manevi baskılar sonucu azınlığın çoğunluğa boyun eğmesi yerine dayanışmayı ve içten gelen anlaşmayı içerir. Demokrasi, bir yargıda bulunma ve fırsatlardan yararlanma konusunda eşitlik demektir. Demokrasi, yasalar önünde eşitlik anlamına gelir (Aktaran: Gömleksiz, 1988: 9). Bununla birlikte demokrasiyi sadece bir hükümet biçimi gibi görüp onu bu yönüyle ele alanlar da olmuştur. Demokrasiyi sadece hükümet biçimi gibi düşünenlere göre demokrasi, evrensel oylamayı ve azınlık haklarını gözetme şartına bağlı çoğunluk yönetimi ve böyle bir yönetime dayalı hükümet biçimidir (Ertürk, 1981: 169).

Görüldüğü gibi demokrasi ile ilgili çok çeşitli fikirler söz konusudur. İnsanlar demokrasiye demokrasinin özellikleri, kendi kişisel fikirleri ve ideolojileri doğrultusunda bakıp değişik tanımlamalarda bulunmuşlardır. En genel ifadesi ile demokrasi, siyasal iktidarın toplumda, toplum için, bizzat toplum tarafından kullanılmasıdır. Bu, ABD Eski Başkanı Abraham Lincoln (1861-1865) tarafından

yapılan en ünlü demokrasi tanımlamalarından biridir ve bugün için de geçerliğini koruduğu söylenebilir. (Şaylan, 1998: 2).

Demokrasinin değeri demokrasiyi özümseyen insanlarla anlaşılır. Çünkü demokratik değerlere sahip insanlar demokrasinin diğer yönetim tarzlarından farklarını daha iyi kavramışlardır. Tanilli' ye (1982: 12) göre demokrat insan; yeniliklere, değişime açık, kendini yinelenemeyip yenileyen, tabuların, doğmaların tutsağı değil kuşkucu, araştırmacı, bağımsız düşünebilen, kısaca çağdaş insandır. Karasar' a (1979: 15–20) göre de çağdaş demokratik toplumlarda iyi vatandaş bağımsız düşünebilen, problem çözmeye bilimsel yöntemlerden yararlanabilen, kendisine ve çevresine karşı dürüst davranabilen, açık fikirli, karşı fikrin ve karşıdaki insanın saygıdeğer olduğunu içtenlikle kabul edebilen, eleştirebilen; bilimsel gerçekleri kabul edebilen, alçak gönüllü olabilen; kendisine açıklanan hükümler için ispatlar isteyebilen bir kişiliğe sahiptir. Varış' a (1994: 167) göre demokratik yönetimlerde eğitimin görevi, bu ilkelere uyum sağlayabilecek ve geliştirebilecek nitelikte bireyler yetiştirmektir. Bu ilkelere uyum sağlayabilecek nitelikte bireylerden oluşturulamamış toplumlarda demokrasi yaşatılmaz ve kolaylıkla otokrasiye dönüşebilir.

Otoriter rejimler, pasif kabulün tutumunu aşılama çabalarına rağmen, demokratik eğitimin amacı bağımsız, sorgulayan ve analitik görüş açısında, demokrasi uygulamaları ve ilkeleriyle çok iyi yetişmiş vatandaşlar sağlamaktır. Eğitimin her safhasında öğrencileri karar süreçlerine katmak, onların düşünmelerini sağlamak ve cesaretlendirmek eğitim ve öğrenci için çok önemlidir. Çünkü Wade'ye (1999) göre, demokratik eğitimin kalbinde öğrencilerin sözü ve seçimi vardır. İnan'ın (1981: 161) aktardığına göre Atatürk, “Çocuklarımıza, hangi yaşta olursa olsun, geleceğin büyükleri gözü ile bakmalı ve öyle davranılmalıdır (muamele edilmelidir)...” diyerek, öğretmenlerin öğrencilerine karşı olan davranışlarının önemini vurgulamıştır.

Büyükkaragöz' e (1990: 152) göre, insanların, insanlık haysiyetine yakışır şekilde yaşayabilecekleri yegâne hükümet şekli demokrasidir. Demokrasiyi gerçekleştirmek için onu hava, yiyecek ve içecek gibi hayatın vazgeçilmez bir parçası hâline getirme yolunda çaba sarf edilmelidir... Bu yetiştirmeyi sağlayacak olan, sağlıklı bir eğitim sistemidir. Siyasi ve idari sistemler, insanlar tarafından insanlar için oluşturulup uygulandıkları için, temel öğeleri insandır. Can' a (1997: 10) göre, uygarlığımız, Adler' in “Piadea Proposal” adlı eserinde “ezberleyen, fakat ezberlediklerinin anlamını bilmeyen hafıza makineleri” biçiminde tanımladığı insanlar toplumunda emeklemeye devam ederse, kopyacılığın ve taklitçiliğin

çaresizliği içinde kalıp ileri ülkelerin peşinden sürüklenmeye “kader” demek kaçınılmaz olacaktır. Demokrasi eğitimiyle demokratik tutum ve davranışları benimseyen vatandaşlar yetiştirmek amaçtır. Bu vatandaşların yetişmesinde de öğretmen faktörü çok önemlidir. Demokratik eğitimin önemli görevlerinden birisi, öğrencilerine toplantı ve grupla çalışma teknik ve yöntemlerini öğretmek, çeşitli kişi ve gruplarla çalışmak, özgürce tartışmak, paylaşmak, güzel söz söylemek, münazara yapmak, demokratik hukuk düzeninin esaslarını kavratmak, başkalarını dinleyebilmek ve benzeri konularda beceriler kazandırmaktır (Demirtaş, 1988: 19).

Bireylerin demokrasiyi tanımaları, demokratik değerlerle tanışmaları ve demokratik davranışlara sahip olmaları eğitimin politik misyonlarından birisidir. Ancak bireylerin gelişim dönemleri bu konuda önemli bir belirleyicidir. “Fertteki siyasal bilincin oluşumu ise uzun dönem almaktadır. Zira çocuk, okul öncesi dönemde devletin varlığını, birliğinin önemini, kamu kuruluşlarında çalışan personelin tutum ve davranışlarında aramaktadır. İlkokul son sınıfa gelen çocukta siyasal ilgi ve tutumlar geniş ölçüde oluşmaktadır. Siyasal görüşlerin oluşması bakımından en önemli dönem 11–13 yaşları arasında olup, 15 yaşlarına gelen genç temel siyasal kavramları geniş ölçüde oluşturmaktadır... Yapılan bilimsel araştırmalar, gençlik yıllarında oluşan siyasal görüşlerin 11–13 yıllarında gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Adelson ve O’neil’ in yaptığı bu araştırmaları Hers ve Torney de desteklemektedirler” (Aktaran: Büyükkaragöz, 1998: 153–155). Erden’e (1996: 53) göre de araştırmalar, 13 yaşına kadar öğrencilerin oluşturdukları algı ve tutumlarını bu yaştan sonra değiştirmenin oldukça güç olduğunu göstermektedir. Bu nedenle ilköğretim çağı, çocukların kendilerine ve dünyalarına ait tutumların geliştirilmesi için kritik bir dönemdir. Kışlalı’ya (1989: 203) göre de kişilik oluşumu ilk yıllarda büyük ölçüde tamamlanır. Kimisine göre temel kişiliğin oluşumu altı yaşına kadardır. Artık temel kişiliği oluşmuş, demokrasinin gereklerine uygun bir kişilik yapısına kavuşmamış insanlara demokrasiyi benimsetebilmek, mantıklarıyla kabul etseler bile onun davranışlarına yansiyabilmesini sağlayabilmek çok zordur. Bunun için çaba göstermek gerekir ama elde edebileceğimiz şey sınırlıdır. Oysa daha kişiliğin ilk oluştuğu yıllarda çok daha etkili olabilirsiniz ve o etki çok daha kalıcıdır, çok daha sağlıklıdır.

Öğrencinin eğitiminde en önemli unsur öğretmendir. Öğretmen, belli kişilere belli konuları öğreten ve davranışlarıyla da örnek teşkil eden kişidir. O, öğrenilmesi gereken davranışların örgütlenmesi, kılavuzlanması ve gerçekleştirilmesi süreci olan öğretimde en uygun ve etkili öğrenme ortamının yaşatılıp geliştirilmesinde en etkin kişin ve ana kaynaktır. Öğrencinin öğretmenle ve onun sağladığı ortamla etkileşimi

büyük önem taşır (Fidan ve Erden, 1986). Aydın' a (1998: 18) göre, öğrenci-öğretmen ilişkisi birincil bir ilişki türüdür. Bundan dolayı birebir ve insancıl yaklaşım biçimi olan “ben-sen” ilişkisidir. “Ben-sen” ilişkisi “ben-o” veya “ben-şey” şeklinde tanımlanan iletişim patolojilerinden uzaktır. “Sınıfta öğretmenle öğrenci arasındaki ilişkiler, öğrenmenin ve eğitimin temelini teşkil eder. Söz ve eyleme dayalı bu ilişkiler iyi ise sınıfta olumlu bir öğrenme atmosferi oluşur; ilişkiler kötü ise sınıfın öğrenme atmosferi giderek bozulur ve eğitim amacına ulaşmaz. O hâlde sınıftaki eğitici ortamın büyük ölçüde öğretmenin davranışlarına bağlı olduğu söylenebilir” (Ergün ve Duman, 1998: 45). Öğretmen, birey olarak öğrenciye duyması gereken sevgi ve saygıyı yansıtmazsa, öğrenciyi değerlendirirken notu en önemli ölçü olarak kabul ederse, her öğrencinin gelişme hızının ve kapasitesinin benzer olmasını beklerse, öğrenciyi gerçek anlamda iyi tanımadan belli kategorilere yerleştirirse, ona özgürce kendisini ifade edebileceği güven, sevgi ve saygıyı içinde barındıran bir ortam sunmazsa, onun kendisine verilenleri tekrar etmekten öte kendisini gerçekleştirme ihtiyacı içinde olduğunu hatırlamazsa ve ona doğrudan bilgiler sunmak yerine sorular sorarak düşünmeye ve bilgi üretmeye davet etmezse demokratik eğitim adına en önemli işlevlerini gözden geçiriyor demektir (Demirbolat, 1999: 234).

Dewey' e (1966) göre okul, toplumun küçük bir örneği, çocuğu topluma hazırlayan, ona haklarını nasıl kullanacağını ve sorumluluklarının neler olduğunu öğreten, özel olarak düzenlenmiş toplumsal bir çevredir. Bunun başarılabilmesi için okulun demokratik ilkelere göre düzenlenmesi gerekir. İlgar' a (2000: 161) göre öğrenci üzerinde aileden sonra en etkili kişi olan öğretmen, çocukların bireyselleşmesinde, sosyalleşmesinde ve demokratikleşmesinde en etkin olan kişidir. Yani “eğitim ortamının en önemli ögesi öğretmendir. Demokrat yurttaşlar yetiştirmek, demokrasi adına öğretmenlerin en önemli görevidir. Fransız ihtilalinden itibaren ilkökul öğretmenlerine “rejan” değil, “enstitütör” (kurucu) denilmeye başlandı. Çünkü onlar artık ulusu kurmakla yükümlüydüler” (Schnapper, 1998: 141). Öğretmenlerin her davranışı karşılarındaki öğrenciler tarafından gözlenmekte ve taklit edilebilmektedir. Bu açıdan öğretmenlerin demokratik davranışlar sergilemeleri öğrenciler açısından kritik öneme sahiptir. Nas' a (2000: 269) göre en iyi öğretme yolu iyi örnek olmaktır. Çocuk, başlangıçta çevresindekilerin davranışlarına öykünür, onlarla özdeşleşir. Özdeşim kurmak, çocuğun toplumsallaşması için önemli ve cayılmaz bir basamaksa da giderek çocuğun kendisi olması, benliğini bulması, bireyleşmesi, bağımsızlaşması gerekir. Özdeşim basamağı sağlıklı atlatılmazsa gencin bir kişi, kuruluş ya da kurumla ilişkisi özdeşleşmekten

öte körü körüne bağlılığa dönüşebilir. Artık o, ne düşünür ne de eleştirir; akli ve duyguları tutsak edilmiştir.

Demokrasi, özü itibarıyla her bireyin eşitliğini, eşit katılımını, seçim yapmayı, muhalefet kültürünü, eleştiriyi, hoşgörüyü, tartışmayı, azınlığın yok sayılmamasını, hukuku, itiraz hakkını vb. temel alır. Sınıf ortamında da bu yüzden sınıf öğretmenlerinin katılımcı sınıf ortamı oluşturma, eşitlikçi davranışlar sergileme, öğrenci haklarına saygılı olma ve demokratik bir iletişim ortamı oluşturma adına davranışlarda bulunmaları küçük yaşlardan itibaren öğrencilerin demokrasi kültürünü tanımaları açısından şarttır. Özellikle ilköğretim kademesi öğrencilerin öğretmenlerini model almaları ve kişilik gelişiminde önemli bir dönem olması sebebiyle demokratik davranışlar sergileme adına en önemli dönemdir. Bu dönemde sınıf öğretmenleri öğrencileri için bazen anne-babadan daha dikkatle izlenen, gözlenen ve tekrar edilendir. Bu sebeple yapılacak her davranışın karşısında güçlü alıcıları olan çocukların bulunduğu unutulmamalıdır.

Görüldüğü gibi öğretmenler, özellikle de demokratik davranışların kazandırılması ve kişilik oluşumuyla ilgili olarak ilköğretimde görev yaptıkları için sınıf öğretmenleri, çok önemli görevlere sahiptir. Öğretmenlerin demokratik davranışlar sergileme sıklıklarının yüksek olması ve yıldan yıla da bu durumun değişmemesi ya da en azından azalmaması öğrencilerin demokratik davranışları model almaları açısından gereklidir. Bu yüzden bu araştırma 2002 ve 2006 yıllarında sınıf öğretmenlerinin sergiledikleri demokratik davranışları karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlamaktadır.

Yöntem

Bu araştırma, betimsel nitelikte bir araştırma olup, tarama modelleri esas alınarak gerçekleştirilmiştir. “Tarama modelleri, geçmişte ya da hâlen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları, herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez. Bilinmek istenen şey, vardır ve oradadır” (Karasar, 1999: 77). Bu doğrultuda araştırmanın verileri 2002 ve 2006 yıllarında anket yöntemi ile toplanmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Ankara ili Büyükşehir belediyesi sınırları içerisinde bulunan merkez ilçelerdeki Millî Eğitim Müdürlüklerine bağlı ilköğretim okullarının 5. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise bu Millî Eğitim Müdürlüklerine bağlı toplam 20 ilköğretim okulunun 5. sınıf öğrencilerinden oluşturmaktadır.

Araştırmanın örneklemini, oranlı küme örnekleme yapılarak tespit edilmiştir. Araştırmaya 2002 yılında 1011 öğrenci, 2006 yılında da 682 öğrenci dâhil edilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak Demir tarafından geliştirilen “Sınıf Öğretmeni Demokratik Davranış Ölçeği” (SÖDDÖ) uygulanmıştır. Buna göre veri toplama aracının geliştirilmesi süreci şu şekildedir (Demir, 2003: 58–60):

Demokrasi ilkeleri göz önüne alınarak, bu ilkeler doğrultusunda ve daha önce bu alanda yapılmış çalışmalarda kullanılan veri toplama araçları da incelenerek 46 maddeden oluşan bir araç geliştirilmiştir. Uygun olmadığına karar verilen maddeler (4 madde), veri toplama aracından çıkartılmıştır. Fikir birliği olan 42 maddeden oluşan veri toplama aracının, öğrenci görüşleri almasını sağlamak için “her zaman”, “bazen” ve “hiçbir zaman” olmak üzere üçlü dereceleme ölçeği kullanılmıştır. Veri toplama aracına verilen cevaplar, olumlu ifadeler için ‘her zaman: 3’, ‘bazen: 2’, ‘hiçbir zaman: 1’ şeklinde, olumsuz ifadeler için de tam tersi şekilde puanlarla kodlanmıştır. Ortaya çıkan veri toplama aracı, ön uygulama için hazır hâle gelmiştir. 42 maddelik denemelik veri toplama aracı, testin bir bütün olarak aynı değişkeni ölçüp ölçmediğini, bir noktada test maddelerinin toplam puanlarla ne ölçüde uyduğunu belirlemek ve gerekli düzeltmeleri yapmak amacıyla 144 ilköğretim 5. sınıf öğrencisine uygulanmıştır.

Ön-deneme uygulamasından sonra, SPSS paket programından yararlanılarak maddelerin birbiriyle ve madde-toplam puanlar arasındaki korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Ön uygulama sonucunda elde edilen veriler üzerinde gerçekleştirilen faktör analizleri, ‘Principal Faktör Tekniği’ ile ‘Varimax Rotasyonu’ kullanılarak yapılmıştır. Sonuç olarak, varyansın %73.75’ ini açıklayan 4 faktörlü bir yapı ortaya çıkmıştır. Faktörler sırasıyla katılımcı sınıf ortamı oluşturma, demokratik iletişim ortamı oluşturma, eşitlikçi davranış sergileme ve öğrenci haklarına saygılı olma olarak isimlendirilmiştir.

Yapı geçerliğini belirlemek amacıyla yapılan faktör analizi sonunda faktör yükleri .30 ve üzerinde olan maddeler gerçek uygulama için seçilmiştir. Madde-toplam korelasyonları .30' un altında olan 6 madde veri toplama aracından çıkartılmıştır. Geri kalan 36 madde ise .61 ile .88 arasında değişen faktör yüklerine sahiptir. Ölçeğin tüm maddeleri için Cronbach Alfa değeri ise yaklaşık olarak 0.90 olarak hesaplanmıştır. Sonuçta, veri toplama aracının son şekli ve kapsamı ortaya çıkmış ve veri toplama aracı 36 maddeden oluşmuştur.

Ölçeğin Uygulanması

Veri toplama aracının uygulamasını araştırmacı gerçekleştirmiştir. Aritmetik ortalamaların karşılaştırılmasında, veri toplama aracında kullanılan 1' den 3' e kadar olan derecelendirme ölçeği üç eşit parçaya bölünerek her bir seçeneğe karşılık gelen puan aralıkları da aşağıdaki şekilde saptanmıştır. Buna göre; “1.00 – 1.66” aralığı “düşük”, “1.67 – 2.33” aralığı “orta” ve “2.34 – 3.00” aralığı da “yüksek” düzeyde bir aritmetik ortalama değeri olarak kabul edilmiştir.

Bulgular

Sınıf Öğretmeni Demokratik Davranış Ölçeği'ni yanıtlayan 2002 yılı beşinci sınıf öğrencilerinin her bir boyut için verileri Tablo 1' de verilmiştir.

Tablo 1

2002 Yılı Öğrencilerinin Öğretmenlerini Demokratik Davranışlar Açısından Değerlendirmeleri

...	KSOO	DİOO	ÖHSO	EDS
N	1011	1011	1011	1011
\bar{X}	2,52	2,76	2,62	2,82

Tablo 1 incelendiğinde 2002 yılı ilköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin katılımcı sınıf ortamı oluşturma (2,52), demokratik iletişim ortamı oluşturma (2,76), öğrenci haklarına saygılı olma (2,62) ve eşitlikçi davranış sergileme (2,83) açısından öğretmenlerini yüksek aritmetik ortalama değerleri ile değerlendirmişlerdir. Bu açıdan sınıf öğretmenlerinin her bir boyut için öğrenciler tarafından yüksek sıklıkta demokratik davranışlar sergiliyor olarak görüldükleri anlaşılmaktadır.

Sınıf Öğretmeni Demokratik Davranış Ölçeği' ni yanıtlayan 2006 yılı beşinci sınıf öğrencilerinin her bir boyut için verileri Tablo 2' de verilmiştir.

Tablo 2

2006 Yılı Öğrencilerinin Öğretmenlerini Demokratik Davranışlar Açısından Değerlendirmeleri

...	KSOO	DİOO	ÖHSO	EDS
N	682	682	682	682
\bar{X}	2,3812	2,5601	2,7009	2,5513

Tablo 2 incelendiğinde 2006 yılı ilköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin katılımcı sınıf ortamı oluşturma (2,38), demokratik iletişim ortamı oluşturma (2,56), öğrenci haklarına saygılı olma (2,70) ve eşitlikçi davranış sergileme (2,55) açısından öğretmenlerini yüksek aritmetik ortalama değerleri ile değerlendirmişlerdir. Bu açıdan sınıf öğretmenlerinin her bir boyut için 2006 yılı öğrencileri tarafından da yüksek sıklıkta demokratik davranışlar sergiliyor olarak görüldükleri anlaşılmaktadır. Her iki öğrenci grubunun da öğretmenlerinin yüksek sıklıkta demokratik davranışlar sergilemeleri önemli bir durum olmakla birlikte asıl önemli olan bu iki anket uygulaması sonuçları arasında anlamlı bir farkın olup olmadığıdır.

İlköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin katılımcı sınıf ortamı oluşturma boyutundaki görüşlerinin yıllara göre farklılığını ortaya çıkarmak için t-testi yapılmıştır. Veriler Tablo 3' te verilmiştir.

Tablo 3

Katılımcı Sınıf Ortamı Oluşturma Boyutunda Öğrenci Görüşlerinin Yıllara Göre Farklılığı İçin t-Testi Sonuçları

Boyut	Yıl	N	\bar{X}	S	t	sd	p
Katılımcı Sınıf Ortamı	2002	1011	2.52	.54	4.758	1691	0.000*
Oluşturma	2006	682	2.38	.62			

* p<.05

Tablo 3 incelendiğinde ilköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin katılımcı sınıf ortamı oluşturma boyutundaki görüşleri, "yıl" değişkenine göre anlamlı bir farklılık

göstermektedir ($p<.05$). Katılımcı sınıf ortamı oluşturma boyutundaki maddeler şunlardır:

- Öğretmenim sınıfımızda uyulması gereken kuralların belirlenmesinde öğrencilerin de fikirlerini alır.
- Öğretmenim yapacağı sınavın türünü (klasik sınav-test vb.) belirlerken öğrencilerin de görüşlerini alır.
- Öğretmenim yapacağı sınavın tarihini belirlerken öğrencilerin de görüşlerini alır.
- Öğretmenim öğrencilerin sınıfta oturacakları yerleri kendilerinin seçmelerine izin verir.
- Öğretmenim bütün öğrencilerin sınıf etkinliklerine katılması için çaba sarf eder.
- Öğretmenim sınıfın çoğunluğunca verilmiş kararlara uyar.
- Öğretmenim okul içinde uyulacak kuralları öğrencilerin belirlemesi yönünde davranır.
- Öğretmenim sınıf başkanı vb. tespit etmek için sınıfta seçim yaptırır.
- Öğretmenim sınıf ortamının düzenlenmesinde öğrencilerin de isteklerini dikkate alır.

Buna göre 2002 yılı ilköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin katılımcı sınıf ortamı oluşturma boyutunda sınıf öğretmenlerini 2006 yılı öğrencilerinden daha olumlu değerlendirdikleri anlaşılmaktadır. 2005 yılında geliştirilen yeni öğretim programları eski programlara göre öğrencileri daha çok katılımcılığa teşvik ettiğinden bu sonuçlar 2006 yılı öğretmenleri için olumsuz olarak değerlendirilebilir. Çünkü öğrenci görüşlerine göre eski programı uygulayan öğretmenler, yeni programları uygulayan öğretmenlerden daha katılımcı sınıf ortamı oluşturmuşlardır.

İlköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin demokratik iletişim ortamı oluşturma boyutundaki görüşlerinin yıllara göre farklılığını ortaya çıkarmak için t-testi yapılmıştır. Veriler Tablo 4' te verilmiştir.

Tablo 4

Demokratik İletişim Ortamı Oluşturma Boyutunda Öğrenci Görüşlerinin Yıllara Göre Farklılığı İçin t-Testi Sonuçları

Boyut	Yıl	N	\bar{X}	S	t	sd	p
Demokratik İletişim Ortamı Oluşturma	2002	1011	2.76	.44	7.874	1691	0.000*
	2006	682	2.56	.57			

* p<.05

Tablo 4 incelendiğinde ilköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin demokratik iletişim ortamı oluşturma boyutundaki görüşleri, “yıl” değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir (p<.05). Demokratik iletişim ortamı oluşturma boyutundaki maddeler şunlardır:

- Öğretmenim kendi hatası olduğunda özür diler.
- Öğretmenim öğrencilerine güvendiğini gösteren davranışlar sergiler.
- Öğretmenim sınıf etkinliklerinde öğrencilerin istedikleri şekilde grup-küme kurmalarına izin verir.
- Öğretmenim öğrencilerin görüşlerini özgürce açıklamaları yönünde davranır.
- Öğretmenim, kızdığı anda öğrencileri disiplin kuruluna vereceğini söyler.
- Öğretmenim sınıfta öğrencilere emir verir.
- Öğretmenim sınıfta bağırarak sessizliği sağlamaya çalışır.
- Öğretmenim beğenmediği düşünce ve ifadelerinden dolayı öğrencilere kızar.
- Öğretmenim kızdığı zaman düşük not vereceğini söyler.

Buna göre 2002 yılı ilköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin demokratik iletişim ortamı oluşturma boyutunda sınıf öğretmenlerini 2006 yılı öğrencilerinden daha olumlu değerlendirdikleri anlaşılmaktadır. 2005 yılında geliştirilen yeni öğretim programları eski programlara göre öğrencileri daha çok demokratik iletişim ortamını teşvik ettiğinden bu sonuçlar 2006 yılı öğretmenleri için olumsuz olarak değerlendirilebilir. Çünkü öğrenci görüşlerine göre eski programı uygulayan

öğretmenler, yeni programları uygulayan öğretmenlerden daha demokratik iletişim ortamı oluşturmuşlardır.

İlköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin eşitlikçi davranış sergileme boyutundaki görüşlerinin yıllara göre farklılığını ortaya çıkarmak için t-testi yapılmıştır. Veriler Tablo 5’ te verilmiştir.

Tablo 5. Eşitlikçi Davranış Sergileme Boyutunda Öğrenci Görüşlerinin Yıllara Göre Farklılığı İçin t-Testi Sonuçları

Boyut	Yıl	N	\bar{X}	S	t	sd	p
Eşitlikçi Davranış	2002	1011	2.83	.39	10.745	1691	0.000*
Sergileme	2006	682	2.55	.59			

* p<.05

Tablo 5 incelendiğinde ilköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin eşitlikçi davranış sergileme boyutundaki görüşleri, “yıl” değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir (p<.05). Eşitlikçi davranış sergileme boyutundaki maddeler şunlardır:

- Öğretmenim sınıftaki kızlarla erkeklere eşit davranır.
- Öğretmenim sınıftaki başarılı öğrencilere diğer öğrencilerinden daha sevecen davranır.
- Öğretmenim sınıfta bir öğrenci huzursuzluk çıkardığında bütün sınıfa kızar.
- Öğretmenim kendisiyle aynı düşünen öğrencilere daha iyi davranır.
- Öğretmenim öğrencilerin başarısını değerlendirirken tarafsız davranır.
- Öğretmenim bütün öğrencilerin her türlü sorun ve ihtiyaçlarını dinler.
- Öğretmenim sınıfımızdaki her öğrenciye (zengin-yoksul vb.) saygı gösterir.
- Öğretmenim kendisinden farklı düşünen öğrencilere kızar.
- Öğretmenim öğrencilerin kendisini eleştirmelerine kızar.

Buna göre 2002 yılı ilköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin eşitlikçi davranış sergileme boyutunda sınıf öğretmenlerini 2006 yılı öğrencilerinden daha olumlu değerlendirdikleri anlaşılmaktadır. 2005 yılında geliştirilen yeni öğretim programları

eski programlara göre daha çok eşitlikçi davranış sergilemeye teşvik ettiğinden bu sonuçlar 2006 yılı öğretmenleri için yine olumsuz olarak değerlendirilebilir. Çünkü eski programı uygulayan öğretmenler, yeni programları uygulayan öğretmenlerden daha eşitlikçi davranışlar sergilemişlerdir.

İlköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin öğrenci haklarına saygılı olma boyutundaki görüşlerinin yıllara göre farklılığını ortaya çıkarmak için t-testi yapılmıştır. Veriler Tablo 6’ da verilmiştir.

Tablo 6

Öğrenci Haklarına Saygılı Olma Boyutunda Öğrenci Görüşlerinin Yıllara Göre Farklılığı İçin t-Testi Sonuçları

Boyut	Yıl	N	\bar{X}	S	t	sd	p
Öğrenci Haklarına Saygılı Olma	2002	1011	2.62	.50	3.188	1691	0.001*
	2006	682	2.70	.48			

* p<.05

Tablo 6 incelendiğinde ilköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin öğrenci haklarına saygılı olma boyutundaki görüşleri, “yıl” değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir (p<.05). Öğrenci haklarına saygılı olma boyutundaki maddeler şunlardır:

- Öğretmenim derslere zamanında girip çıkar.
- Öğretmenim bizi küçük düşüren sözler söyler.
- Öğretmenim bir öğrenci yanlış yaptığında, öğrencinin açıklama yapmasına izin verir.
- Öğretmenim, sorulara yanlış cevap veren öğrencilerin konuşmalarını kesmeyip dinler.
- Öğretmenim kendisinden farklı düşünen öğrencileri saygıyla dinler.
- Öğretmenim öğrencilere (tembel-çalışkan, yetenekli-yeteneksiz, zeki-apıtal vb.) sıfatlar takar.
- Öğretmenim bir kere bir öğrenciye kızarsa ona karşı olumsuz davranışlar sergiler.

- Öğretmenim öğrencilerin sınav veya ödev notlarına yaptıkları itirazları kabul eder.
- Öğretmenim sınıfta öğrencilere hakarete varan sözler söyler.

Buna göre 2006 yılı ilköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin öğrenci haklarına saygılı olma boyutunda sınıf öğretmenlerini 2002 yılı öğrencilerinden daha olumlu değerlendirdikleri anlaşılmaktadır. Bu durum diğer sonuçlardan farklıdır. Çünkü 2006 yılı öğretmenleri, 2002 yılı öğretmenlerinden bu boyutta öğrenciler tarafından daha olumlu olarak değerlendirilmişlerdir. Buna göre 2006 yılı öğretmenlerinin 2002 yılı öğretmenlerinden daha fazla öğrenci haklarına saygılı oldukları anlaşılmaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Sınıf ortamında öğretmenlerin öğrencilerine karşı demokratik davranışlar sergilemeleri kendilerini model alan öğrenciler açısından çok önemlidir. Dört yıl arayla sınıf öğretmenlerinin demokratik davranış sergileme sıklıklarını inceleyen bu araştırma sonuçları göstermiştir ki sınıf öğretmenleri 2002 yılında da 2006 yılında da yüksek sıklıkta demokratik davranışlar sergilemişlerdir. Ancak yıllar arası davranış sıklıkları karşılaştırıldığında bazı boyutlarda (katılımcı sınıf ortamı oluşturma, demokratik iletişim ortamı oluşturma ve eşitlikçi davranış sergileme) 2002 yılı sınıf öğretmenlerinin 2006 yılı sınıf öğretmenlerinden daha yüksek sıklıkta demokratik davranışlar sergiledikleri ortaya çıkmıştır. Öğrenci haklarına saygılı olma boyutunda ise 2006 yılı sınıf öğretmenlerinin daha yüksek sıklıkta demokratik davranışlar sergiledikleri anlaşılmıştır. Bu durum yani genel olarak 2002 yılı öğretmenlerinin daha demokratik olmaları beklenmeyen bir durum olmakla birlikte 2006 yılı öğretmenlerinin program değişikliğine tam olarak adapte olamamalarından kaynaklanmış olabilir. Bu sonuçlar 2005 yılında gerçekleştirilen öğretim programlarındaki değişiklikler açısından incelenmelidir. Çünkü öğretmen etkinliği, öğrenci katılımı, yapısalcı yaklaşım, kazanım-etkinlik yoğunluğu gibi değişikliklere sahne olan programlar öğretmenlerin demokratik davranışlar sergileme durumları açısından henüz beklenen sonuçları vermemiştir. Bu açıdan program uygulamalarının öğretmen davranışları açısından da takip edilmesi gerekmektedir.

Kaynaklar

- Aron, R. (1978). *Demokrasi ve totaliterizm*. (Çev. Vahdi H. Atay). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Aydın, A. (1998). *Sınıf yönetimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Başgil, A. F. (1961). *Demokrasi yolunda*. İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Büyükkaragöz, S. (1990). *Demokrasi eğitimi*. Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.
- Büyükkaragöz, S.(1998). Türkiye’de gençliğin siyasete katılması ve demokrasi süreci. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 153–159.
- Can, N. (1997). Eğitim öğretimde etkili öğretmen ve yöneticinin nitelikleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(3), 1–16.
- Demir, M. K. (2003). *İlköğretim sınıf öğretmenlerinin gösterdikleri demokratik davranışlara ilişkin öğrenci görüşleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Demirbolat, A. O. (1999). Demokrasi ve demokratik eğitim. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 18, 229–244.
- Demirtaş, A. (1988). Okullarda ders dışı eğitici çalışmaların vatandaşlık ve demokrasi eğitimindeki rolü. *Çağdaş Eğitim*, 134, 19.
- Dewey, J. (1966). *Tecrübe ve eğitim*. (Çev. F. Başaran ve F. Varış), Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Erden, M. (1996). *Sosyal bilgiler öğretimi*. Ankara: Alkım Kitapçılık Yayıncılık.
- Ergün, M., Duman, T. (2000). Kritik durumlarda öğretmen davranışları II. *Milli Eğitim Dergisi*, 145, <http://yayim.meb.gov.tr>.
- Ertürk, S. (1981). *Diktacı tutum ve demokrasi*. Ankara: Yelkentepe Yayınları.
- Fidan, N., Erden, M. (1986). *Eğitim bilimine giriş*. Ankara: Re-Pa Yayınları.
- Gömleksiz, M. (1988). *Demokratik sınıf ortamı açısından Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğretim elemanları ve öğrencilerin davranışlarının değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İlgar, L. (2000). *Eğitim yönetimi okul yönetimi sınıf yönetimi*. İstanbul: Beta Basım Yayınları.

- İnan, R. (1981). Cumhuriyet'in ilk on yılında eğitimimizin durumu ve belirgin özellikleri. *Atatürk ve eğitim*. Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları.
- İnan, R. (1989). Genel tartışma. *Demokrasi için eğitim*. Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları.
- Karasar, N. (1979). Bireysel ve toplumsal gerginliğin giderilmesinde problem çözme alışkanlığı. *Çağdaş Eğitim*, (39), 15–20.
- Karasar, N. (1999). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kışlalı, A. T. (1989). Demokrasi eğitiminde öneriler. *Demokrasi için eğitim*. Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları.
- Lewis, W. A. (1965). *Politics in west Africa*. London: George Allen and Unwin.
- Nas, R. (2000). *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler öğretimi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Schnapper, D. (1998). *Yurttaşlar cemaati modern ulus fikrine dair* (Çev: Özlem Okur). İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- Şaylan, G. (1998). *Demokrasi ve demokrasi düşüncesinin gelişmesi*. Ankara: TODAİE Yayını.
- Tanilli, S. (1982). *Devlet ve demokrasi*. İstanbul: Say Kitap Pazarlama.
- Wade, R. (1999). Voice and choice in a university seminar: the struggle to teach democratically. *Theory and Research in Social Education*, (27), 70–92.
- Varış, F. (Ed.). (1994). *Eğitim bilimine giriş*. Konya: Atlas Kitabevi.

*Summary***THE OPINIONS OF FIFTH GRADE PRIMARY SCHOOL STUDENTS' ABOUT CLASSROOM TEACHERS' DEMOCRATIC BEHAVIOURS IN FOR YEARS PERIOD****Mehmet Kaan DEMİR***

Democracy is played out in our daily exchanges, it would seem, and is expressed through a variety of behaviors which reflect: genuine caring for others, respect for diversity of thought and opinion, the energy and initiative to form ones own opinion, recognition of multiple solutions to problems, the quest for lasting and just solutions to problems, understanding of ones own perspective and the implications of perspective, the capacity to power share and hear the voices of others, the ability to bring together multiple sources of information, the willingness to work collaboratively, the willingness to take responsibility for thoughts and actions, the understanding of the need and responsibility to participate, and a sense of self within community.

For democracies to be effective and to ensure their future they require the active participation of their citizens. Citizens may acquire the knowledge, skills, values and dispositions to be active citizens from many sources, but it is well recognised that schooling should, and can, play a major role in that process. Schools provide a commonly available opportunity for all future citizens to acquire knowledge, skills, values and dispositions necessary to enable them to be effective in their democracy. As an institution in a democracy, schooling symbolizes the importance of reason and knowledge in a democracy. It celebrates the pursuit, accumulation and transfer of knowledge. It honours learning and proclaims its significance to human society.

The results of the investigations indicated a clear relationship between pupils' intrinsic motivation and teacher behaviour. The teachers, who demonstrate a democratic behaviour, providing high frequencies of encouraging feedback and

Address for correspondence: *Yrd. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı/ÇANAKKALE, mkdemir2000@yahoo.com

praise, create an environment that facilitates the development of intrinsic motivation. Pupils demonstrated higher levels of intrinsic motivation when the teacher demonstrated a democratic teaching style. What is the role of a democratic teacher. On the one hand, he has to be well accepted by his pupils of all categories of students. He should not leave any doubts in their minds about playing an impartial role. While praising the brighter students, he must not discourage the weak students. On the other hand, he should be in a position to motivate the dull pupils to learn from their mistakes and show improvements in subsequent tests. When you as a teacher are dealing with the majority of your students, you have to be actually reality-conscious and handle the problems related to students in a pragmatic way. Let us think about some common queries on the implications of democracy to teaching-learning process.

The first is "Why should we teach about democracy?" We as teachers are building the future citizens of the country and their sensitive mind must inculcate a democratic spirit and to learn peaceful co-existence, rationality and transparency.

The second question is, "Why should there be democratic way of life for all including the teachers?". Democracy as a way of life plays a crucial role in the lives of all people. The teacher being the opinion-builder in a society should specially cultivate the democratic values.

We can identify some negative instances of violating democracy in the functions of a teacher. For instance, a teacher may be favouring a group of students and disfavouring some others. Another example can be cited when a teacher behaves in a partial way in managing a crisis situation or in taking a crucial decision on evaluation work.

Let us also cite some positive instances where democracy is being practised by some teachers. For instance, when a teacher deals with both the bright and dull students with equal enthusiasm he is following the democratic norms and democratic values. Democratic values as school working in accordance with fundamental democratic values. These include: inviolability of human life, individual freedom and integrity, equal value of all people, equality between women and men, and solidarity with the weak and vulnerable. Democratic values are to be achieved by the fostering of an individual sense of justice, generosity of spirit, tolerance and responsibility.

Let us list some guidelines for ideal teachers as to how they can practise democracy both in the classroom situation and outside:

- Treat all categories of students with equality.
- Avoid discrimination of any sort on the basis of caste, creed, religion, sex etc.
- Deal with low achievers with patience and tolerance.
- Encourage students participation in a classroom wherever possible. The more the participation, the larger is the scope for democratic behaviour. Wherever, there are differences or conflicts, deal with them democratically without any imposition or assertion of authority.
- While discussing any social problem with any person in your locality, emphasis on equity and fair-play. (<http://ncte-in.org/pub/human/chap7.htm>)

The aim of this research is to find student opinions related to elementary school classroom teachers' democratic behaviours. This research has been done by conducting descriptive design. In this research, primary school fifth class students' opinions concerning the frequency of their classroom teacher's displaying democratic behaviours have been examined comparatively. In this point, "The Inventory of Classroom Teacher' Democratic Behaviour" which is created by the researcher, has been applied. It has 4 subscales and 36 items. To define the reliability and validity of the instrument, it was administered to 144 students. To determine the construct validity of the instrument, a factor analysis was done. As a result of the factor analysis, 6 items whose factor loading were below .30 were taken out of the instrument. The remaining 36- item instrument showed a distribution in four different dimensions.

The reliability of the ICTDB was determined by Cronbach alpha coefficient was found .90. For subscales, internal consistency coefficient was .84 for first dimension, .81 for second dimension, .82 for third dimension and .80 for fourth dimension.

The research has been carried out in 20 primary school in Ankara city centre in 2002 and 2006. 1011 students in 2002 and 682 students in 2006 have been included to the research. The sample of the research which is brought out by using proportional group sampling is consisted of fourth and fifth grade students (1693) of 20 primary schools which are dependent to these Ankara National Education Association directorships. The data analyzed with SPSS (Statistical Package For

Social Sciences). For looking at the data Frequency, Percent, Mean, Std. Deviation and t-Test statistical analysis was used.

As a result of this research, while 2002 year elementary school fifth class students have evaluated their teachers more positively than the 2006 year students, in the extent of forming a participant class environment, creating democratic communication atmosphere and showing equal behaviours to all students, 2006 year elementary school fifth class students have evaluated their teacher more positively than 2002 year students in the extend of being respectful to the student rights.